

Rövid és mégis egységes képet nyújt a legnagyobb magyar nemzetnevelőről, úgyhogy tulajdonképpen mindenkinek el kellene olvasnia, fiatalnak öregebbnek egyaránt, akinek a magyarság nemzeté nevelése valóban szívügye.

Krammer Jenő.

Éber Antal: Mire tanít Széchenyi? Budapest, 1941. 225. old. (A szerző kiadása).

A mai jellemlektani és karakterológiai vizsgálgatásoknak egyaránt egyik leggazdagabb anyagforrások az önéletrajzok, naplók, feljegyzések, vallomások és emlékiratok. Világirodalmi vonatkozásban egyik legismertebb és emberileg legmegkapóbb szí. Ágostonnak *Confessiones* c. önéleplezése. Méltán sorakozik melléje és a fejlett nyugateurópai memoáriróadalom alkotásai mellé II. Rákóczi Ferencnek és Széchenyi Istvánnak lelkinaplója. A naplók segítik hozzá a lélekűvárt, hogy a vizsgált személyiséget a maga legbensőbb kristályosodási folyamataiban, érzelmeiben, akarásainak, céljainak és kudarcainak: tehát a nagy feszülések és vívódások izzásaiban ismerhessük meg. Elsősorban tehát ebben a tényben kell találnunk annak az örömdetes jelenségnek magyarázatát, hogy Széchenyire visszaemlékező ünnepeink, emlékbeszédeink és méltató cikkek nem vesznek el nemzetisínű vagy felhígított szólaim áradatban, hanem bőven tudnak meríteni konkrét, tényszerű és hiteles Széchenyi-eszmékből. Ezáltal kap a Széchenyi ünneplésünk sajátos, egyén-szint, és örömmel eszmélünk rá, hogy ez a tevékeny reformátor, aki olyan harmónikusn tudta egyesíteni a kor liberális újító törekvéseit a hagyományok kötelező, konzervatív tiszteletével, az az „országújító“ ma időszerűbb, mint valaha. (v. ö. A mennyei szabadság c. fejezetet).

A naplókól vett eszmecsoportosítással állítja elénk Széchenyit Éber Antal könyve. A nemzetépítés kötelességének első fellobbanását mutatja be a 22 éves Széchenyit elemző 3. fejezetben. Széchenyinek legbeszédesebb tanítása kétségtelenül az ő pályája. Főképpen az ifjúkori hivatáskeresés belső vívódásai, amikor az önmagát feláldozni-kész, önzetlen hazafiúi érűlet és emberszeretet már megcsendűlt lelkében. Éber Antal a naplójegyzetekből építi fel Széchenyi életének egyes jeleneit és ezekbe ágyazza bele azokat az elementáris erejű, sodró áramlású, szubjektív elmélkedéseket, amelyek az eszménykereső gróf öntudatában a magyar élet, magyar sors és a jobb magyar jövő ihletéséből fakadtak... csak egy nagy idea tölti el lelkemet, egész életemet: szolgálni a hazát.“ Szívemnek nincs más vágya, mint hogy a magyar nemzet szellemi és anyagi boldogulását tölem telhetőleg elő mozdítsam. „Bár csak egykor, habár névtelenül és ismeretlenül, sok ember számára szerencse és vigász lehetnék!“ „... az ember csak annyit ér amennyi hasznot hajt embertársának, hazájának és ezáltal az egész emberiségnek.“ Meggyőződéssel vallja, hogy a nemesi születés, állás vagy nagy vagyon nem felelőtlen hivalkodásra, önző hatalmaskodásra vagy tétlen kényelmeskedésre jogosít, hanem példaadásra, áldozatra szolgálatra kötelez.

Erre a fenséges misszióra ébred rá Széchenyi és megalakítja barátaival, Eszterházyval és Wesselényivel az Erényszövetséget, melynek célja: az emberiségnek, de elsősorban a hazának szolgálni. Széchenyi szinte emberfeletti erővel hisz hivatásában. Szándékának tisztasága iránt sem hagynak kétséget naplói. Tudja, hogy a közéleti szereplés vonhat maga után sok kicsinyes féltékenykedést, félreértést, sőt meg-nem-értést. Akit azonban a kartársak szűkkeblűsége és rövidlátó kritikája vagy a tömeg hálátlansága le tud hangolni, az elárulja, hogy szándéka nem volt

önzelen; nem a közösség javát, hanem önmagát kereste. Viszont Széchenyi nem törődve bírálgatással vagy a „hurra-hazafiak” sanda gyanakvásával, tör célja felé: elszántságának lendületét az önzetlen szolgálat és a befolyásolhatatlanság öntudata fokozza. „Szándékom ez: füleimet bedugva, szemeimet behunyva, fogaimat összeszorítva, derekamat megfeszítve, minden láрма, sárral dobás, kövekkel hajigálás, s vágás ellenére is rettenetlenül s egyenest menni célomhoz... Lenyesik szárnyaimat, lábaimon járok, levágják lábaimat, kezeimen fogok járni, s ha ezeket is kiszakítják, hason fogok mászni: csak hogy használhassak!”

A magyar nyelvnek hivatalos államnyelvként való használata érdekében Széchenyi következetes szívósággal szállt síkra, bölcsen összeegyeztetve a patriotizmus készletését a nemzetiségek felé irányuló józan előrelátással. Míg a magyar nem magyar törvény szerint él, míg a magyar törvényes királyával nem magyarul szól, mindaddig nincs mivel fitogtatnia magát, nincs miben büszkélkednie. Nyíltan leírja, hogy célja, „nem” az, hogy a nemzetiségünket erővel terjesszük, hanem, hogy nyájassággal és értelmi felsőbbiséggel mind többeket a magunk családjába olvaszszunk.” Bár Széchenyi megvan arról győződve, hogy „a nyelv az értésnek csak kifejezője, tehát a nemzeti öntudatnak nem elsődleges feltétele”: „a szóolás még korántsem érzés, a nyelvnek pergeése korántsem dobogása még a szívnek, és ekép a magyarul beszélő, sőt a legékesebben szóló is, korántsem magyar még.”

Kétségtelen, hogy romantikus koráramlatnak egyik erőteljes hullámával: a kialakuló nacionalizmussal állunk itt szemben. Sokan a sürgető problémákat fel sem ismerték. Legnagyobbikaink viszont megoszlottak a nemzetiségi kérdés értelmezésében. Széchenyi felfogásának helyességét azonban kézzelfoghatóan igazolja a későbbi kibontakozás, sőt a jelen kormányzatnak a szentistváni állameszméből levezetett, nemzetiségi álláspontja.

Széchenyinek mint gazdaságpolitikusnak egyik legidőállóbb meggyőződése az volt, hogy nem a pénz a termelő erő, hanem a munka. (I. Egyesült erő mindent megtehet c. fejezet). Vagyis a nagy nemzeti feladatok megoldásában való összefogást az idő, értelem és pénz összpontosítása biztosítja. Így Széchenyi a kaszinókat, lóversenyeket és egyéb „tanácskozási műhelyeket” nem a kellemes időöltés és csevegés céljából alapította, hanem, hogy az egyesületekből kinőjön az egyetértés.

A mellétekintetektől és délibábos képzelődésektől mentes nemzeti önismeretet Széchenyi kíméletlen realizmussal igyekezett kialakítani. Szerinte a magyar alkotóerőt megbénítja nemzeti karakterünk egyik vonása: szalmaláng a cselekvésben, csigavér a kivitelben. Az ész és szív c. fejezetben mutatja ki ezt Éber Antal, összegyűjtve Széchenyi ostromozó kijelentései a magyar „enthusiasmusról”, melynek azonban „feneke nincs.” Ezzel áll kapcsolatban a magyar lelki képességek vizsgálata: „Hazánkban végtel nél sok ész van, de kevés az igazi praktikus tudás.” Sőt küjönbséget tesz Széchenyi „szájhazafiak és tényhazafiak között” is. Hiszen „a tett az, ami a világon hatalmasan uralkodik a gyenge szó ellenében.” Ebből következik, hogy Széchenyi csak a teljesítmény fokával méri a hazafiak értékét, elítélve az akarnokok félbemaradt tervezgetését: „Et voluisse sat est, ezt ki szeretném törülni a szótárból, siker kell, drága hazafiak!”

Széchenyi tekintetét elsősorban a magyarság gazdasági elmaradottságára veti, de nem kizárólag csak a gazdasági helyzet javítása a célja, hanem ezen keresztül a nemzeti lét finomítása és a magyar gondolkodás helyes alakítása. Maga írja: „Nem az a célom, hogy néhány lovat futni lássak, vagy hogy néhány pipázó klubot berendezzek. Ezeket az eszközöket azonban alkalmasnak találom arra, hogy honfi-

társaimat oduikból kicsalogassam, egy helyre összegyűjtsen s őket egymással és művelt idegenekkel megismertessem. Mialatt lóról, juhról és tehénről beszélgetek, azalatt tulajdonképpen lassan és óvatosan honfitársaink előítéleteit reszelgetem." Valóban, a fátyolozatlan nemzeti önismeret és feltétlen öntudat kibontakoztatásáért alig tett valaki többet, mint ő, aki korai végrendeletében ezt írja: „Magyarország felemelésére csak három eszköz van: nemzetiség, közlekedés és végre más nemzetekkel való kereskedési összekapcsolás."

Ha Széchenyi tevékenységének és általában közéleti szereplésének indító megakarnók határozni, azt legnagyobb valószínűséggel fejlett szociális kérdésnek ő volt első hangoztatója és áradhatatlan orvoslója. A szónak helyes értelmében vett államvezetést is ebben a méltányossági elvben látja: „Minden országolás filozófiája: legnagyobb részt boldogítani." Továbbá: „Azért kell házhoz juttatni a többséget, hogy — helyhez kötve — a honlhoz tartozónak érezhesse magát és boldogan felkiálthasson: nekem is van hazám!" Ez a meggondolás vezette a jobbágysors megjavítására irányuló törekvésében is. Sokszor hangoztatva, hogy a földesúr és jobbágy érdeke közös. Ők tehát nem úgy állnak egymással szemben, mint két kártvas, akik közül egyiknek veszteni kell. Ellenkezőleg; a saját érdeküket is akkor munkálják eredményesen, ha egymást megbecsüléssel és jóindulattal támogatják. „Do ut des! E három szó egész szisztémát magában foglalja."

A szociális kérdés orvossága ugyanis nem az országos gyűjtés, a karitatív akció vagy a koldúsadó kivetése — ezek csak tüneti, nem pedig gyökeres megoldások — hanem megadni mindenkinek a magáét. „Ha az éhezőnek adok, az szép tett, de én sokkal szebbnek tartom, ha valakit olyan helyzetbe állítok, hogy maga magának nemcsak kenyeret, hanem még sültet is szerezhessen." A sokszor idézett evangéliumi elvnek: „méltó a munkás az ő bérére" értelmében követeli Széchenyi: „Hivatalnokainktól nem kívánhatjuk, hogy teljes lélekkel szolgálják az ügyet és dolgozzanak, ha anyagi gondok nyomják és erejüket zsibasztják. Azért gondoskodjunk tisztességes ellátásuknak megfelelő fizetésekről."

Széchenyinek ez az olthatatlan búzgalmú, sodró dinamikájú és szívósságában szinte fanatizmussá izzó tevékeny magyarságszerelme, továbbá fogyhatatlan segítenivágyása örök lélektani törvényszerűség alapján nemcsak immanens indítékokból táplálkozott. Feljegyzései az elmélyedő vizsgáló előtt bőségesen igazolják azt a megállapítást, hogy ilyen emberfeletti kötelességtudathoz és a felebaráti szeretetnek ilyen hősi fokban való gyakorlásához természetfeletti motívumok szükségesek. Feljegyzéseiben ezekre is találunk bőséges bizonyítékokat: „Mindenható bírja a földnek, ... aki előtt imádatlall leborulok ... engedd meg, hogy megérjek az erényhez és tökéletességhez. Tisztítsd meg kedélyemet előítéletektől és telítsd meg szívemet határtalan elnézéssel és szeretettel az egész emberiség iránt." Csak a nemzet örök életében hívő és az ember erkölcsi hivatottságát átérző lelkület tudja tevékenységét ennyire transzcendens szempontokhoz szabni és ihletését csakúgy, mint elismerését elsősorban ezektől reméli. Itt nyílik új kilátás Széchenyi személyiségének egyik leg-szilárdabb alaptulajdonságára: vallásos meggyőződésére.

Széchenyi születésének másfél centennáriumát ünneplő alkalmi megemlékezések különböző oldalról világították meg Széchenyi egyéniségét. Hallottunk a legnagyobb hazafiról, a csüggedetlen nemzetépítőről, olvastunk az előrelátó reformerről; méltatták őt mint a nemzet eszményi napszámását, a közérdek mindenését, a magyar haladás cselédjét, és végül mint a legtragikusabb sorsú magyart. Mi Széchenyiben — egy egységes személyiségkozmoszban szemlélve lelki alkatát — mindezt

együttnézve fel akarjuk ismerni a legmaradandóbb tanítású magyar nemzetnevelők egyikét. Naplóból meg lehetne írni a magyar nemzeti öntudat, kötelességérzet és muukaerkölcs normatív kódexét. Az ő pedagógiai eszméi voltak: a kiművelt emberfő, a tevékeny nemzethűség, a föltétlen magyarságszolgálat s mindezek alapjaként egymás megbecsülése. Széchenyi eszmevilágának ezeket az etikai alapelveit világítja meg bőségsz idézeteiben Ébernek tartalmilag csoportosított összeállítására. A mű ifjúsági vonatkozásban egyik leghasznosabb terméke a Széchenyi visszaemlékezésnek, mivel „ex ipso fonte” merít s így teszi közkinccsé Széchenyi mulhatatlan érvényű gondolatait.

Dr. Visy József.

Kodolányi János: Baranyai utazás: Budapest, 1941. 110. oldal. A Bolyai Akadémia kiadása.

Emlékeztetőnek, dokumentumnak szánta-e vajjon *Kodolányi* ezt a megrendítő írást? Vagy csupán újra — és talán utoljára — a körülöttünk rohanó események áradatában akart állni és belesírni a világ sok mai jajába a mi kis magyar fájdaloménkat? Mert hiszen mi célja lehetett: remény nélkül tární fel ismét azokat a rettentő bajokat, amik a magyarság életfáját rágják, emésztik, — ez a célkitűzés aligha lebeghetett *Kodolányi* szeme előtt. Sokszor és sokan adták meg már a vészjeleket a baranyai végekről, s akinek látó szeme, halló füle volt, *lelkiismerete* és cselekvési tere: tehetett. (Nem először látnak napvilágot ennek a folyóiratnak a hasábjain sem a magyar tájak elnéptelenedését, az ezt kísérő erkölcsi és lelki pestisnek gyógyító szándékú kórképét megmutató könyvek ismertetései). Újdonság, pláne szenzáció: nincs a *Baranyai utazásban*. Zengővárkonyt, Vajszlót, Besencét, Kákicsot, és a többi apró, drávai ártérbe bűjt ősi magyar falut járja az író, füleli a halotti csendet, látja a bedeszkázott ablakú, kihalt házakat, a kongó iskolákat, a vének akadozó beszédében felsír a szelíd, boldog, életteli mult, és megpróbálja — mintegy ön-maga előtt — újból rendszerezni, hogy mi is történt itt az utolsó száz évben?

Hogyan jutott lejtőre ez a társadalom, mik a szimptómák, mennyire rágta szét a gyökereket a mótely, s mi lenne a kivezető út, oh, többé már nem az Ormányságban, hanem az itt és ott, lassan az országban *mindenütt* jelentkező pusztulás, kihálás örületéből. Nincs ebben a könyvben már szemernyi líra sem, szó önmagáért vagy múló hangulatért, s ha a könnyek áradata át is tör egy-egy beszámolóban induló fejezetből, — kérdezzük: reagálhat-e másként *Kodolányi*, ennek a tájnak a szülőtte, megszállottja?! Tucatjával lehetne idézni ebből a könyvből a lelket megremegtető jeleneteket, de a rendelkezésre álló szűk tér és *saját kötelességérzésünk felébresztésének elsőrendű fontossága miatt* csak azt a részt írjuk ide, ahol *Kodolányi* napnál világosabban mutatja be azokat a hibákat, amiket a *nevelés-oktatás* követ el a táji jellegből való erőszakos kivetköztetéssel. A könyv 58—61. oldaláról idézünk: „Megkérdem egy tiszta egyes hatodikos kisleánytól, hány lakósa van a falunak? Nem tudja. Ezt nem megróvásképpen mondom. Ebben nem a luzsoki iskola a hibás. Ugyanis egyetlen más iskolában sem tudták megmondani, hány lakósa van a falunak! Sőt volt egy iskola, ahol a tanító maga sem tudta „biztosan.” Tésenlán kérдем: hány gyermek van az iskolában? *Tizenkilenc* — modja az oktató. *Kevés*. — *Nekem nagyon is sok*, — sóhajt a tanerő szomorúan. Sorra kérdezgetem a gyermekeket, milyen ormánysági dalokat szoktak énekelni. — *Nem szoktunk semilyet*. — *Dalolni szoktak*, — vág közbe sietve a tanítónő, — *tessék itt van a dalok listája. Nagyon szép irredenta-dalokat tudnak, tudják az „Üzen az Olt”-ot is,*